

**«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022**

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ Բառագործածության, բառաձևերի և կապակցությունների սխալները հայերենում և ուսուցման կարևորությունը դպրոցում

ԱՌԱՐԿԱ Հայոց լեզու և գրականություն

ՀԵՂԻՆԱԿ Բաղդասարյան Կարմեն

ՄԱՐԶ Արմավիր

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ Վաղարշապատի «Ներսիսյան» թիվ 6 հիմն. դպրոց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԲԱՌԱՋԵՎԱՅԻՆ, ԲԱՌԱԳՈՐԾԱԿԱՆ, ԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ.....	5
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ	12
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	14

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից գրական հայերենի լեզվական կառուցվածքի տարբեր մակարդակներում գործառում են զգալի քանակով տարբերակային ձևեր, որոնց քննությունն անհրաժեշտ է լեզվի նորմավորման ընթացքի դիտարկման, նոր ձևավորվող օրինաչափությունների բացահայտման և առհասարակ լեզվի զարգացման միտումների դիտարկման տեսանկյունից: Բառագործածության սխալների ուսուցումը դպրոցում կարևորվում է, քանի սովորողներին սխալները ցույց տալն ու բացատրելը նրանց գերծ կպահի խոսքում նմանօրինակ սխալներ անելուց:

Մասնագիտական գրականության մեջ ձևաբանական նորմ հասկացությունը սահմանվում է հետևյալ կերպ. «Ձևաբանական նորմը հասարակության կողմից ընդունելություն գտած, բոլորի համար պարտադիր ճանաչված քերականական կարգերի, քերականական իմաստների և նրանց ձևակազմիչ միջոցների համակարգը կարգավորող, օրինակարգավորող կանոնների ամբողջությունն է՝ պատմականորեն, տրամաբանական գործոններով, ավանդությամբ, ճշտությամբ և բարեհնչությամբ ամրապնդված: ...Սովորաբար ձևաբանության մեջ նորմավորման էությունը կանոնների միօրինակության մեջ է, նպատակը՝ միակերպության ձգտումը»¹: Չնայած նշված հանգամանքին՝ հաճախ առաջանում են քերականական շեղումներ կամ սխալներ:

Ի տարբերություն բառապաշարային և շարահյուսական իրողությունների՝ ձևաբանական կարգերի ոճական հնարավորություններն ավելի սահմանափակ են՝ պայմանավորված գրական լեզվի նորմայի պահանջներով: Ձևաբանական մակարդակում արտահայտչականությունը հիմնականում ստեղծվում է տարբեր խոսքի մասերի միջոցով, որոնցից ամենաարդյունավետը, ինչպես նկատում է Ռ. Մկրտչյանը, ձևաբանական միավորների իրավիճակային կիրառություններն են: «Նման դեպքերում,– գրում է լեզվաբանը,– մեծ մասամբ, կատարվում է տվյալ խոսքի մասին բնորոշ արժույթային կապերի խախտում, որը և հնարավորություն է տալիս խոսողին արտահայտել իր հույզերը և վերաբերմունքը»²: Ասել է թե՛՝ ձևաբանական իրակությունը ձեռք է բերում ոչ սովորական կիրառություն՝ միաժամանակ ստանալով ոճական արժեք:

Լեզուն քարացած կանոնների ամբողջությունն չէ: Լեզվում զուգաձևությունների առկայությունը առաջ է բերում նորմավորման, զուգաձևերի համապատասխան գնահատության

¹ **Աղաջանյան Զ.**, Ձևաբանական նորմ և խոսքի մշակույթի հիմունքներ, Ե., 2007, էջ 42–43:

² **Մկրտչյան Ռ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանական ոճաբանություն, Ե., 1992, էջ 55:

անհրաժեշտություն, և այդ նպատակով կատարված հատուկ, նպատակադիր ուսումնասիրությունները լեզվի մշակույթի համար ունեն առաջնահերթ նշանակություն³: Ոչ բոլոր զուգաձևություններն են դիտարկվում լեզվական նորմայի սահմաններում և նպաստում գրական լեզվի անարգել զարգացմանը: Նկատի ունենալով, որ լեզվի քերականությունը զարգանում է իր ներքին օրենքներով, զուգաձևությունների առումով պետք է կանոնարկման ենթարկել քերականությունը՝ պետք է թույլ չտալ այնպիսի ձևերի գործածությունը, որոնք խորթ են հայերենի քերականական կառուցվածքին, անհարիր են համաժողովրդական լեզվական մտածողությանը, շփոթում ու խեղաթուրում են հայոց լեզվի ներքին օրենքները և խանգարում նրա զարգացմանը⁴:

³Ղարազուլյան Թ., Լեզվական տարբերակները և դրանց գնահատումը //«Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Երևան, 1980, N 7, էջ 38:

⁴ Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու, Երևան, 2006, 115, էջ 22:

ԲԱՌԱՁԵՎԱՅԻՆ, ԲԱՌԱԳՈՐԾԱԿԱՆ, ԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ ՄԽԱԼՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

Ձևաբանական նորմով սահմանված օրինաչափություններից շեղումներ, անընդունելի և սխալ կիրարկություններ են ի հայտ գալիս հատկապես գոյականի թվի, հոլովի, առկայացման քերականական կարգերում:

Բառագործածության և քերականական, կապակցական սխալները ուսուցանելիս նախ պիտի ցույց տալ սխալը, այնուհետև ներկայացնել լեզվական նորման: Հնարավոր է նաև ընտրել համեմատության և հակադրման մեթոդներ՝ սխալ տարբերակին զուգահեռ ներկայացնելով ճիշտ տարբերակը:

Հոգնակի թվի կազմության և՛ հնչյունական–հնչյունափոխական, և՛ քերականական–ձևաբանական սխալ է առկա հետևյալ օրինակում՝ *«Կովկասի բոլոր ժողովրդներին՝ խաղաղություն, աշխարհի բոլոր ժողովրդներին՝ ժողովրդավարություն»*: Ու ձայնավորի հնչյունափոխությունն ընդունելի է սովյալ բառի հոլովման ժամանակ (ժողովրդի, ժողովրդից և այլն), բայց ոչ հոգնակիակազմության դեպքում: Այստեղ պետք է հնչեր *ժողովուրդներին* ճիշտ բառաձևը:

Հետևյալ օրինակը վերաբերում է գրաբարում և ձայնորդով վերջացող գոյականի հոգնակի թվի կազմությանը՝ *«Մարգում մնացած երիտասարդներին կարելի է հաշվել մատերի վրա»*: Անշուշտ, պետք էր վերականգնել և բաղաձայնը և հոգնակին կազմել *մատներ* ձևով, հմմտ.՝ *մատների վրա*: Կամ՝ *ոտների* խոսակցական բառաձևի փոխարեն պետք է գործածվի ոտքերի բառը:

Երբեմն անհոգնական գոյականները հանդես են գալիս հոգնակի թվով, ինչը ևս ձևաբանական նորմից շեղում է, ինչպես՝ «Ռուբիկոնը կներկայացնի «Գոհարի» հետագա գործունեությունների մասին: *Գործունեություն* բառն անհոգնական գոյական է, այստեղ պետք է հանդես գար միայն եզակի ձևով:

Այ՛ե (է) հնչյունափոխությունը բարբառներին, ժողովրդական խոսքին բնորոշ իրողություն է, օրինակ՝ *«-Դրան էլ ուրիշ ճար չկա, - ձեն տվին էս ու էն կողմից»*:

Հայտնի է, որ հայերենում գոյականի հոլովման համակարգում կարող են ի հայտ գալ զուգաձևություններ և բազմաձևություններ: Հոլովական համակարգում զուգահեռ ձևերը և լեզվական նորմից կատարված շեղումները հիմնականում հետևանք են խոսակցական լեզվի

ազդեցության, նաև տարբեր հոլովումների փոխադարձ ներթափանցման, նմանակության, մասամբ էլ բարբառների անմիջական ազդեցությամբ են պայմանավորված:

Հոլովական օրինաչափական ձևերից շեղումներ կատարվում են նաև այն պատճառով, որ տարբեր հոլովումների պատկանող բառերի միջև որոշակի հատկանշային տարբերություններ չենք կարող ներկայացնել. տարբերություններ, որոնցով առաջնորդվելիս որոշվի տվյալ բառի հոլովումը⁵:

Հոլովական համակարգի ընդունված նորմերից շեղումները բազմազան են: Հմմտ. *«Մարդիկ հաճույքով դիտում են ամեն մի շարժման»*: Շարժում բառը՝ որպես իրանիշ գոյական, հայցական հոլովում պետք է լինի ուղղականաձև. դիտել շարժումը: «Պապու մասին պատմում է... » : Պապ բառը ենթարկվում է ի ընդհանրական հոլովման՝ պապի, պապի(ն), պապից և այլն: Գրական հայերենում տվյալ բառը ի//ու հոլովական գուգաձևություն չունի: Խոսակցական ոճին է բնորոշ պապի բառը, որից էլ պապու, պապուց (խսկց.) ձևերը:

Որակական ածականները ցույց են տալիս առարկայի ինքնին ունեցած հատկանիշ: Նրանց մեծ մասն ունի համեմատության աստիճաններ: Հարաբերական ածականներն առարկայի հատկանիշն արտահայտում են մեկ ուրիշ առարկայի հարաբերությամբ, նրա միջոցով և չունեն համեմատության աստիճաններ:

Օրինակ՝ «Ֆրանսիա տեղափոխվելը շատ ճակատագրական կարևորության որոշում էր նրա համար»: **«Ճակատագրական»** ածականը չունի համեմատության աստիճաններ, չի կարող գործածվել *սաստիկ, չափազանց, շատ, խիստ, շատ-շատ* և չափի ու աստիճանի իմաստ ունեցող այլ բառերի հետ:

Դիտարկենք «ահավոր շատ սխալ», «շատ հնագույն փողոց» կապակցությունները: Պետք է լիներ՝ **չափազանց՝ սաստիկ շատ**: «Շատ» բառի և -գույն ածանցի համատեղ կիրառությունն անընդունելի է: Պետք է լիներ կա՛մ շատ **հին**, կա՛մ **հնագույն**: Բացարձակ գերադրական աստիճանի վրա ամենա- նախաձանցի սխալ հավելման և կրկնակի գերադրության օրինակ է առկա «Ամենալավագույն ցանկություններով բարեմաղթում եմ նորանոր հաջողություններե (հեռուստ.) նախադասության մեջ⁶:

⁵ **Աղաջանյան 2.**, Ձևաբանական սորմ և խոսքի մշակույթի հարցեր, էջ 144:

⁶ **Բաղիկյան Խ.**, ճիշտ խոսենք հայերեն, (լեզվական սորմա): Հայերենում հաճախ գործածվող օտար բառերի բացատրական բառարան, Ե., 2012, էջ 65:

Հմմտ. նաև ածականի կազմությանն առնչվող հետևյալ սխալը՝ «նեապոլիտանական երգեր»։ Ռուսերենի օրինակով կազմված և գրական հայերենում ածականական մերժելի բաղադրություն է առկա այստեղ։ Պետք է լիներ՝ նեապոլյան։

Եթերում սակավադեպ չեն նաև թվականների գործածության սխալները։ Հմմտ. «Այսինքն՝ Մինսկի խումբը փոփոխությունների կենթարկվի, կհամալրվի, և այն առաջարկությունները, որոնք արվել են տաս տարիների ընթացքում, նույնպես կփոխվեն»։ Պետք է լիներ՝ «Այսինքն՝ Մինսկի խումբը փոփոխությունների կենթարկվի, կհամալրվի, և այն առաջարկությունները, որոնք արվել են տասը տարվա ընթացքում, նույնպես կփոխվեն»։

Հի(ց)ուն արտասանությունը սխալ է, ճիշտը հիսուն ձևն է։ Վաթսունի և ութսունի թ-ն արտասանում են ց՝ վա(ց)ուն, ու(ց)ուն, որը նույնպես սխալ է, պետք է արտասանել վաթսուն, ութսուն։ Հարյուրի արտասանության ժամանակ պետք է -ր -ից հետո հնչի -յ-ն, ինչը շատ հաղորդավարներ սղում են՝ հինգ հարուր , հարուր տոկոս, երեք հարուր հազար, հազար ինը հարուր տասնութ- երեք հարյուր հազար, հազար ինը հարյուր տասնութ⁷։

Դասական թվականները (-երորդ վերջածանցը ավելանալու դեպքում) արտասանում ենք քսան(ե)րկու(ե)րորդ, երեսուն(ե)ր(ե)քրորդ, յոթ(ե)րորդ։ Դասական թվականների հետ արտասանական խախտումներ հաճախակի են հանդիպում՝ քառասունչորս(յե)րորդ), քառասուն(յե)րեք(յե)րորդ, ոչ թե հարուրական, այլ հարյուրական և այլն։

Ունենք **տասը** թվականը, որի **տաս** ձևը խոսակցական ոճին է պատկանում, գրական նորմի մակարդակում գործածվում են **տասը** (բաղաձայնով սկսվող բառերի հետ) և **տասն** (ձայնավորով սկսվող բառերի հետ) ձևերը, հմմտ. տասը գիրք, տասն արդուկ։ Սխալ է՝ *տաս մարդ –տասը մարդ*։ Սխալ են՝ *վեցը տարվա ընթացքում, ութը ամսվա կտրվածքով– վեց տարվա, ութ ամսվա*։

Կենդանի խոսքում «հատկապես դերանվանական շեղումներն են մտքի աղարաման պատճառ դառնում, աննպատակ ու ավելորդ կրկնաբանություններն են ծանրաբեռնում խոսքը, սխալ դերանվանագործածություններն ու ոճական անճշտություններն են աղավաղում լեզուն, ուստի և դերանուններից յուրաքանչյուրի տեղին օգտագործումը, նրբանկատ ընտրությունը, մայրենի լեզվի դերանվանական համակարգի կանոնակարգով առաջնորդվելը ճիշտ խոսելու լավագույն միջոցներից են»⁸։

Ինքը դերանվան սեռականն է՝ եզակի թ.՝ իր, հոգնակի թ.՝ իրենց, տրականի ձևերն են՝ եզակի թ.՝ իրեն, հոգնակի թ.՝ իրենց։ Հմմտ. հետևյալ սխալ գործածությունը. Իրա էմոցիաները-իր հույզերը։

⁷ **Ավետիսյան Յու.**, Տեղաշարժեր արդի գրական հայերենում, Ե., 2011, էջ 10–11։

⁸ **Աղաջանյան Զ. Խ.**, Ազգ. աշխ., էջ 387։

Ուշագրավ է Խ. Բաղիկյանի այն դիտարկումը, որ «գրեթե միշտ ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդումների ժամանակ կարելի է լսել այսպիսի նախադասություններ՝ «Դու քո սխալ կարծիքդ ես պնդում, ես իմ ճիշտ տեսակետս եմ արտահայտում»: Ակնհայտ է, որ իմ-ի և ս-ի, քո-ի և դ-ի համատեղ գործածությունը նույնպես գրական լեզվի նորմայի խախտում է (ոչ թե իմ գիրքս, քո գիրքդ, այլ գիրքս կամ իմ գիրքը և գիրքդ կամ քո գիրքը)»⁹:

Հաճախ *բանն այն է* կապակցության փոխարեն գործ են ածում *բանը նրանումն է* արտահայտությունը, որը գրական լեզվի նորմայի սահմաններում հարազատ չէ մեր ժողովրդի լեզվամտածողությանը, այն օտարաբան կառույց է և ուղղակիորեն ռուսերենի *Правда 2 354* բառակապակցության անմիջական, ուղղակի պատճենումն է: Երբեմն այդ կապակցությունն ավելանում է նաև *կայանում է*, որով նշված արտահայտությունն առավել ևս դառնում է օտարաբան և մերժելի: Սա պարզապես լեզվական անհարկի ավելորդություն է, քերականական օտարաբանություն՝ *բանը կայանում է նրանում* (փոխանակ՝ *բանն այն է*)¹⁰:

Նման պատճառաբանությամբ հանձնարարելի չէ նաև *«բանն ինչումն է»* կապակցության մեջ «ինչ» դերանվան ներգոյականի գործածությունը, առավել ևս՝ նրան համապատասխան *«բանը նրանումն է»* կապակցությունը, որը ցավոք շատ է տարածված ոչ միայն բանավոր, խոսակցական լեզվում, այլև գրական լեզվի տարբեր ոլորտներում: Ոճական երանգավորման առումով համեմատաբար չեզոք են փոխադարձ դերանունները, որոնք կարող են հանդես գալ զուգահեռ ձևերով, տարբերակվել կիրառության համապատասխան ոլորտներով: Այսպես՝ *իրար, մեկմեկու* ձևերը ավելի գործածական են խոսակցական լեզվում, իսկ *միմյանց, մեկմեկի* ձևերը ավելի գրքային են ու գրական:

Լեզվական նորմայի փոփոխություններից առավել նկատելի են խոնարհման համակարգի քերականական սխալները: Այդ փոփոխություններն հիմնականում արտահայտվում են քերականական որոշ հնացած ձևերի վերացմամբ, նորերի առաջացմամբ, զուգահեռ ձևերի վերացմամբ կամ նրանցից մեկի արմատացմամբ: Լեզուն, ձգտնելով հասնել միօրինականացման, հնարավոր սահմաններում հրաժարվում է զուգահեռ ձևերից՝ ընտրելով հատկապես այն ձևերը, որոնք համապատասխանում են լեզվի զարգացման տվյալ շրջանի միտումներին: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ զուգաձև տարբերակներից մեկը կապված է լեզվի մեջ գործող նվազագույն ճիգի և դրան զուգահեռ՝ ավելցուկայնությունից խուսափելու միտման հետ: Երբ լեզվի մեջ միևնույն

⁹Բաղիկյան Խ., նշվ. աշխ., էջ 69:

¹⁰Եզեկյան Լ., Յայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., 2003, էջ 284-285:

իմաստն արտահայտվում է մեկից ավելի միջոցներով, ապա առաջանում է դրանցից մեկը ըստ հնարավորին վերացնելու միտումը¹¹:

Հրամայական եղանակի եզակիի ձևերը կազմվում են ԻՄ, Ա, ՈԻ վերջավորություններով: Իր վերջավորությունն ստանում են Ե խոնարհման պարզ ու սուկաձանցավոր և Ա խոնարհման սուկաձանցավոր բայերը, ըստ որում՝ Ե խոնարհման պարզ բայերն այդ վերջավորությունը ստանում են անկատարի, իսկ մյուս բոլոր բայերը՝ կատարյալի հիմքի վրա: Հրամայական եզակիում ա վերջավորությունն են ստանում Ա խոնարհման պարզ բայերը, ըստ որում՝ վերջավորությունը դրվում է անկատարի հիմքի վրա: Հրամայական եզակիում ու վերջավորությունն են ստանում պատճառական բայերը: Բոլոր բայերի հոգնակի հրամայականը կազմվում է -եք վերջավորությամբ, որը ավելանում է կատարյալի հիմքին¹²: Լայնորեն սկսվեցին կիրառվել ի-ով տարբերակները՝ իր-ի փոխարեն, ինչպես օրինակ՝ *մի՛ ստիպիր* արգելական հրամայականի բայաձևի փոխարեն Խեչոյանը գործածումը է *մի՛ ստիպի* բայաձևը, դիտարկենք օրինակը. «*Մի ստիպի, որ մենք նստեցնենք*»:

Թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերի հոգնակի հրամայականը կազմվում է կանոնավորապես անցյալ կատարյալի հիմքի վրա ավելացնելով -եք վերջավորությունը՝ *վազել –վազեք –վազեցե՛ք, մոտենալ –մոտեց –մոտեցե՛ք, հասկանալ –հասկաց –հասկացե՛ք, փախչել –փախ –փախե՛ք* և այլն:

Բայական շեղումների առաջացման պատճառներից մեկն էլ ածանցավոր և անաձանցավոր բայերի գործածություններն են: Նմանօրինակ գուգաձևությունները վկայված են նույնիսկ լեզվի հնագույն շրջաններում: Այդ գուգաձևություններից շատերը, ինչպես վկայում է Ս. Աբրահամյանը, «գուգահեռաբար վկայված են 5-րդ դարի մատենագրության մեջ (*ուռնուլ //ուռչել, պակնուլ //պակչել, սարտնուլ //սարտչել, խրտնուլ // խրտչել*), չ-ով ձևերից մի քանիսը վկայված են համեմատաբար ուշ շրջանից (գարթչել, ցասչել): »¹³:

Նկատելի է, որ լեզվի զարգացման ներկա շրջանում, հատկապես բանավոր խոսքում, հաճախ գործածվում է -չ- սուկաձանցի անկումով առաջացած անորոշ դերբայի մի տարբերակ: Բայերի հիմքափոխության այդ երևույթը, այլ կերպ ասած՝ *ուռչել, սարտչել, թռչել, կպչել, կորչել* բայերի փոխանցումը ածանցագուրկ բայերի շարքը պայմանավորված է -չ-աձանցի անկայունությամբ, օրինակ՝

1. *Քոռ բու է, կպել է քարին, սասոկել է:*

¹¹ **Ջահուկյան Գ.**, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Ե., 1969, էջ 206-207:

¹² **ԱսատրյանՄ.**, Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, էջ 311:

¹³ **Ս. Աբրահամյան**, Գրաբարի ձևաբանություն, Երևան, 1976, էջ 104:

2. *Խելառ Միմոնը հավատում էր դռան փակ լինելուն, երկու ամիս նստում էր եկեղեցում, մինչև որ նրա միջից կորում էր շրջազգեստ բարձրացնելու ցանկությունը:*

Թռչել բայը զուգաձևություններ է առաջացնում չ –ն-ի վերածումով: Ածանցի փոխանցման երևույթը գրաբարին բնորոշ առանձնահատկությունն էր, որ պահպանվել է ժամանակակից հայերենում: *Թռչել, փախչել, հանգչել* բայերը զուգաձևություններ են կազմել նաև գրաբարում: Նշված ձևերից կանոնական են, բնականաբար, ածանցով ձևերը, իսկ հակադիր եզրերը բնորոշ են նաև ժողովրդախոսակցական լեզվին և որոշ առումով նմանականության օրենքի արդյուն է: Առաջանում են հիմքափոխական զուգաձևություններ, որոնք լեզվական նորմայից շեղումներ են: Դիտարկենք օրինակներ.

1. Գերին առանց ետ նայելու, շիկացած օդի լռության մեջ, տեսավ նրա շարժումը, որ հիմա դուրս կքաշի..., ու արձճե թիթեռն իր կարճ կյանքի տարածությունը **կթռնի**:
2. Ինչ մեծ բան է, ես չեմ սպասում գորտը քարից ջուրը **թռնի**, նոր տուն կշինենք, հորիցդ էլ չեմ բաժանվի:
3. Գլուխը կբարձրացնի ու **կթռնի**, առջևի ոտներով կբռնի կովի մեջքը:

Հանդիպում են նաև կանոնական ձևեր, ինչպես՝

Փուչիկի նման թեթև, շենքերի գույզգույն կտուրների վրայով փողոցեփողոց է թռչում օրվա արդեն պղնձագույն, թանձր արևը...: Բոցը թռչում է վեր, հետո կրակը պահում են աչքերիս դեմ:

Հարկ է հրաժարվել պատճառական –ցն ածանցն ունեցող բայերի անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի ոչ կանոնական, նաև ոչ բարեհունչ) կազմություններից: Հմտ. «Կրկեսային համարներով զարմացրեցին և ուրախացրեցին երեխաներին» –զարմացրին, ուրախացրին: «...Որոնք աղմուկ բարձրացրեցին–աղմուկ բարձրացրին»:

-Ցն ածանցով և տալ բայի հարադրությամբ պատճառականի՝ տվյալ դեպքում սխալ հետևյալ կազմությունները՝ «Պատերազմի հետևանքները շարունակում են իրենց զգացնել տալ»: Պետք է լիներ՝ զգալ տալ: Կամ՝ «...Արդյունքները դեռևս իրենց սպասեցնել են տալիս» : Ճիշտ է՝ «...Արդյունքները սպասել են տալիս»: -Ցն ածանցի և տալ բայի համատեղ գործածությունը ենթադրում է մեկին հարկադրել մի բան անելու մի երրորդ անձի միջոցով: Ինչպես տեսնում ենք, բերված նախադասություններում -ացն և -եցն ածանցներն ավելորդ են:

Վ կրավորական ածանց չի ընդունում տուժել բայը, մինչդեռ հմտ. հետևյալ սխալ կիրարկությունը՝ «Այդ պատերազմում հարյուրավոր տուժվածներ են գրանցվում»: Պետք է ասվեր՝ տուժածներ:

Լեզվի մաքրությունը խաթարում են նաև համարվում է, հանդիսանում է, կայանում է և նման արտահայտություններով օտարաբան կառույցները: Սրանք հաճախ գործածվում են – է հանգույցի փոխարեն: Այսպես՝ «Հարցը կայանում է նրանում (փոխ.՝ հարցն այն է...), որ Թուրքիան կնվազեցնի բարեկամական հարաբերությունները Ադրբեջանի հետ», «Ղարաբաղը հանդիսանում է Ադրբեջանի դեմ պատերազմող պետություն (պետք է լինի՝ Ղարաբաղը Ադրբեջանի դեմ պատերազմող պետություն է) : «Բուրջանաձեն գտնում է, որ նոր կուսակցությունը կշարունակի ՆԱՏՕ-ի հետ ինտեգրվելու ուղեգիծը (փոխանակ՝ Ըստ Բուրջանաձեի կամ Բուրջանաձեի կարծիքով...): Խոսքն այսինչ բանի մասին է պարզ և ճիշտ արտահայտության փոխարեն շատ ենք լսում *խոսքը գնում է* ռուսաբանությունը: Խոսքը չի կարող գնալ: Ճիշտ կլինի ասել՝ խոսք բացվեց, խոսք եղավ: Օրինակ՝ «Խոսքը գնում է այն խնդիրների մասին, որոնք ծառացել են Հայաստանի առջև», «Խոսքը գնում է այն մասին, որ ռուսաստանյան ներդրումները զգալի մակարդակի են Հայաստանում»:

Բավականին տարածված են *«վրա»* կապի սխալ կիրառություններ: Այսպես՝ հայերենի «նվազել», «սիրահարվել» բայերը պահանջում են համապատասխան խնդիր՝ տրական, հայցական հոլովաձևերով, ինչպես՝ *նվազել ջութակ, դաշնամուր, դուդուկ, սիրահարվել Անահիտին, Արամին, քաղաքին և այլն, բայց՝ նվազել ջութակի, դաշնամուրի, դուդուկի վրա, սիրահարվել Անահիտի, Արամի, քաղաքի վրա* ձևերը սխալ խնդրառություն են, անընդունելի ձևեր, մերժելի քերականական օտարաբանություններ: Մի շարք այլ կիրառություններում *«վրա»* կապը դարձյալ անտեղի գործ է ածվում ներգոյական հոլովաձևերի դեպքում համապատասխան հոլովական «ում» վերջավորության փոխարեն:

Այսպես՝ ճիշտ չեն՝ *«Մեր բնակարանը գտնվում է Թումանյան և Աբովյան փողոցների խաչմերուկի վրա*: Կամ՝ *«Ես բնակվում եմ Չարենցի փողոցի վրա»*:

Ճիշտ և ընդունելի են. *«Մեր բնակարանը գտնվում է Թումանյան և Աբովյան փողոցի խաչմերուկում»*: *«Ես բնակվում եմ Չարենցի փողոցում»*: Դարձյալ սխալ, ոչ տեղին կիրառությամբ *«վրա»* կապը հաճախ գործ է ածվում *«մասին»*, *«վերաբերյալ»* կապերի փոխարեն, ինչպես՝ *«Գիտնականները երկար մտածեցին Սևանը փրկելու խնդրի վրա, բայց՝ առայժմ ապարդյուն»*: *«Ի՞նչ էս մտածում այդ թեմայի վրա»*: *«Վրա»* կապի նշված կիրառությունները հանդիպում էին դեռևս 70-90-ական թվականների հայ գեղարվեստական արձակում, հատկապես Բաֆֆու, Մուրացանի ստեղծագործություններում, իսկ այսօր բավականաչափ տարածված են գրական լեզվի և՞ գրավոր, և՞ բանավոր – խոսակցական տարբերակներում:

Ռուսերենի անմիջական ազդեցության հետևանքով է նաև *«մոտ»* կապի կիրառությունը տեղի

իմաստ ցույց տալու առումով, երբ հեղինակի որևէ ստեղծագործությունը մատնանշելու փոխարեն (ներգոյական հոլովաձևով) գործ է ածվում տվյալ հեղինակի անվանման սեռական հոլովաձևը «մոտ» կապի հարադրությամբ¹⁴: Այսպես՝ փոխանակ նշելու, որ «*Հ. Թումանյանի «Անուշ» պոեմում Մոսին սպանում է Մարոյին, և ապա Անուշը խելագարվում է*», ասում են և նույնիսկ՝ գրում «*Հ. Թումանյանի մոտ Մարոն սպանում է Մոսիին, իսկ Անուշը խելագարվում է*»: Կամ՝ «*Նրա մոտ մի միտք հղացավ*» (փոխ. նրա մեջ), «*Իմ մոտ մի միտք հղացավ*», (փոխ.՝ իմ մեջ - գլխում): Հաճախ չարաշահվում և անհարկի է գործածվում «համար» կապը: Հատկապես անորոշ դերբայի տրական հոլովաձևով արտահայտված նպատակի պարագան սովորաբար դրվում է առանց «համար» կապի, ինչպես՝ «*Նա գնաց քաղաք՝ սովորելու*»: «*Նա մեկնեց ամառանոց՝ հանգստանալու*» (բայց ո՞չ սովորելու կամ հանգստանալու համար): Կամ՝ նշված կապը հաճախ գործ է ածվում «ինչու՞» հարցական դերանվան հետ, որը դարձյալ ավելորդ է. ինչպես՝ «*Դու ինչու՞ համար չես մասնակցում այդ միջոցառումներին*» (փոխանակ՝ *ինչու՞ չես մասնակցում*)[®]: Որոշ անձտություններ են նկատելի նաև «*հետ*» կապի խնդրառության ժամանակ: Այսպես՝ «*ծանոթանալ*», «*հանդիպել*» և նման բայերի խնդրառության դեպքում «*հետ*» կապը գործ է ածվում, եթե կապի խնդիրը անձ ցույց տվող գոյական է, իսկ մնացած բոլոր դեպքերում խնդիրը դրվում է տրական հոլովաձևով, առանց «*հետ*» կապի, ինչպես՝ *ծանոթանալ քաղաքին, քաղաքի տեսարժան վայրերին, գործողության ծրագրերին*, մինչդեռ մեկ այլ դեպքում՝ *ծանոթանալ ուսանողների, բժիշկների, աշակերտների հետ* և այլն: Նշված կիրառություններում, ինչպես նկատել է Ս. Աբրահամյանը, պետք է նկատի ունենալ, որ միասնության հարաբերություն ցույց տալու դեպքում ավելի բնորոշ է առարկաների, անձանց փոխադարձ կապը, քան միակողմանի հարաբերությունը, թեև չի բացառվում, բայց, համենայն դեպս, նկատելի է, որ լեզուն նման դեպքերում ձգտում է գործածել քերականական այլ ձևեր և միասնության հարաբերությունն արտահայտել այն դեպքում, երբ, թեև թույլ չափով, բայց կա փոխադարձություն¹⁵:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Հայերենում քերականական և բառագործածական սխալները հիմնականում հանդես են

¹⁴ Եզեկյան Լ., Յայոց լեզվի ոճագիտություն, էջ 305-306:

¹⁵ Աբրահամյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 340:

գալիս գոյականական և բայական համակարգերում:

1. Հոլովական համակարգում լեզվական շեղումները պայմանավորված են լեզվական տարբեր օրենքների ներթափանցումներով ու պատմական գործոններով: Հոլովական զուգաձևությունների առաջացման հիմնական պատճառը *Ի* հոլովման ընդհանրական լինելու փաստն է, ինչպես նաև գրաբարյան կամ բարբառային մի շարք բառաձևերի կիրառությունները: Հոլովի կարգում բավական գործուն են հնչյունական զուգաձևերը: Հնչյունափոխված և անհնչյունափոխ հիմքերով մեծ թիվ են կազմում *Ի* և *Ու* հոլովման պատկանող բառերի թեք հոլովաձևերում: Այստեղ ավանդույթի ուժին և խոսքի սեղմության հատկանիշին հակադրվում է պարզության, բարեհնչության հասնելու ձգտումը:
2. Լեզվական շեղումներ առաջանում են նաև բայական համակարգում: Բայական համակարգում լեզվական շեղումները հիմնականում դրսևորվում են անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում և անկանոն բայերում: Բայի խոնարհման համակարգի ոճական հնարավորությունները զգալի տեղ են զբաղեցնում գրողի ստեղծագործություններում: Այսպես՝ մի շարք անկանոն բայեր անցյալ կատարյալի կազմություններում հանդես են գալիս կրկնակ ձևերով: Այդ բայերի անցյալ կատարյալի բազմաձևությունների առաջացման պատճառը, ըստ որոշ լեզվաբանների, գեղարվեստական գրականությունն է, մասնավորապես 20-րդ դարասկզբի գրողների ստեղծագործությունները:
3. Լեզվական նորմայի փոփոխություններից առավել կիրառական են խոնարհման համակարգում կատարված և կատարվող փոփոխությունները: Այդ փոփոխություններն հիմնականում արտահայտվում են քերականական որոշ հնացած ձևերի վերացմամբ, նորերի առաջացմամբ, զուգահեռ ձևերի վերացմամբ կամ նրանցից մեկի արմատացմամբ: Լեզուն, ձգտնելով հասնել միօրինականացման, հրաժարվում է զուգահեռ ձևերից և բառաձևերի սխալ կիրառություններից՝ ընտրելով հատկապես այն ձևերը, որոնք համապատասխանում են լեզվի զարգացման տվյալ շրջանի միտումներին:
4. Չթեքվող խոսքի մասերի, ածականների, դերանունների համակարգում հանդիպող շեղումները մեծ թիվ չեն կազմում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբրահամյան Ս., Գրաբարի ձեռնարկ, Երևան, 1976:
2. Աբրահամյան Ա., Բայը ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1962:
3. Աբրահամյան Ս., Ժամանակակից հայերենի քերականություն, Ե., 1969:
4. Աղաջանյան Զ., Ձևաբանական նորմ և խոսքի մշակույթի հարցեր, Երևան, 2007:
5. Աղայան Էդ., Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Երևան, 1967:
6. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 2002:
7. Ավետիսյան Յու., Տեղաշարժեր արդի գրական հայերենում, Երևան, 2011:
8. Բաղիկյան Խ., Ճիշտ խոսենք հայերեն, (լեզվական նորմա): Հայերենում հաճախ գործածվող օտար բառերի բացատրական բառարան, Երևան, 2012:
9. Բեդիրյան Պ., Հայ լեզուն և մեր խոսքը, Երևան, 1999:
10. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 284-285:
11. Մկրտչյան Ռ., Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանական ոճաբանություն, Ե., 1992:
12. Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Երևան, 1969:
13. Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու, Երևան, 2006: